

Tanulmányok

A környezeti fenntarthatóság a „balatoni emberek” véleményeinek és attitűdjeinek tükrében

Ebben a tanulmányban a TÁMOP¹ támogatásával végzett empirikus kutatás néhány megállapításával és ellentmondásaival foglalkozom, meghatározóan a balatoni emberek véleményeinek és környezeti attitűdjeinek bemutatásával, ellentmondásainak értelmezésével. A folyóiratban szereplő tanulmányokból kiderül, hogy pontosan és részletesen milyen volt a minta összetétele, amit mégis hangsúlyozni kívánok, hogy ez a tanulmány a többlépcsős, véletlen kiválasztással egy 300 fős felnőtt lakossági csoport véleményét prezentálja, egy tágabb kört reprezentálva. A „balatoni emberek” fogalom itt azt jelenti, hogy a megkérdezett populáció a Balaton térségben él, de nem csupán a Balaton közvetlen közelében, hanem a teljes, un. Balaton régióban.²

A bevezető részbe kívánczok, hogy tisztázzuk a környezeti attitűd fogalmát.

Az attitűd általános értelemben lényegében pszichológiai viszonyulás, amely egy bizonyos entitás valamilyen mértékű kedvelésével vagy nem kedvelésével kapcsolatos. Az attitűdtárgy bármi lehet, például a környezettudatos viselkedés is. „A környezeti attitűd egy személy környezethez köthető tevékenységekkel és témákkal kapcsolatos hiedelmeinek, érzelmeinek és viselkedéses szándékainak összességét takarja.” (Schutz, Shiver, Tabanico, Khazian – 2004. :31.) A környezeti attitűdök hierarchiába rendezhetők, Milfont és Duckitt ismert környezeti viselkedés kutatók például két magasabb rendű faktort képeztek elsőrendű faktorok alapján. A *megőrzés dimenzió* az ökológiai viselkedést jelzi, a környezeti értékek megőrzésére utal, a *hasznosítás dimenziója* gazdasági attitűdökkel kapcsolatos, a környezeti erőforrások kihasználásával függ össze. (Milfont, Duckitt, 2006)

A környezeti attitűdöket a leggyakrabban különböző kijelentések (item) értékelésével vizsgálják, az azonosulás vagy elutasítás különféle skálákon történő értékeltetésével. Kutatásunk során meglehetősen gyakran alkalmaztuk mi is ezt a

módszert, mellette szólt a feldolgozás viszonylag egyszerű módja, az átlagszámítások lehetősége, az egyszerű összemérhetőség. Ezeknek a környezeti attitűdöknek a sokfélesége árnyalt kép kialakítását tette lehetővé számunkra, de egyúttal ráirányította figyelmünket ellentmondásokra is. Ezeket szeretném a későbbiekben bemutatni.

Összefoglaló jellegű vélemények és a különböző attitűdök

A környezeti szakirodalomban sok vita van arról, hogy egyáltalán létezik-e, megvalósítható-e globális szinten a környezeti fenntarthatóság. A fenntartható fejlődés fogalma kezdettől viták kereszttüzeiben állt,³ de az 1980-as évek közepétől széles körben elfogadott igazodási elvvé, követelménnyé vált világszerte.⁴ Azóta számtalan publikáció született e témakörben, de újabban felerősödtek a kritikai hangok is. A tanulmány szerzője kételkedése ellenére fontos normatív eszmének tekinti

A kutatás tervezésekor szerettük volna megtudni, hogy milyen az arányuk azoknak, akik még a korszerűtlen hagyományos, un. követő környezetpolitikai felfogást képviselik (szennyezés után

próbálom a károkat enyhíteni) és milyen arányban vannak jelen a preventív gyenge és az erős fenntarthatóságot képviselők. Az eltérő nézeteket legfontosabb jellemzőik alapján próbáltuk leírni, majd azok közül választhatták ki a megkérdeszettek a hozzájuk legközelebb állót.

A fenntarthatósággal kapcsolatos scénáriókhoz való viszony

A kérdés a következő volt:” kérem, válassza ki az alábbi állítások közül azt, amelyikkel leginkább egyetért!

- 1.) A gazdasági fejlődés a meghatározó, ha a gazdaság jól működik, lesz pénz a környezetvédelemre.
- 2.) A társadalmi, gazdasági és környezeti szempontokat azonos mértékben szükséges figyelembe venni.
- 3.) A környezeti szempontok megelőzik a társadalmi és gazdasági szempontokat. A természeti források nem helyettesíthetők mással.”²⁵

Tehát egy állítást lehetett választani, amivel leginkább egyetértett a megkérdezett, és volt lehetőség a nem tudom eldönteni válaszalternatívára, valamint a válaszmegtagadására is.

1. sz. táblázat: A fenntarthatósággal kapcsolatos környezetpolitikák lakossági elfogadottsága(N=300)

SZCENÁRIÓK	Érvényes válaszok százaléka
1.) A gazdasági fejlődés a meghatározó, ha a gazdaság jól működik, lesz pénz a környezetvédelemre is	18
2.) A társadalmi, gazdasági és környezeti szempontokat azonos mértékben szükséges figyelembe venni	43
3.) A környezeti szempontok megelőzik a társadalmi és gazdasági szempontokat.	39
Összesen	100,0

Az első állítás ma már szakmailag teljesen meghaladott, a maradék elvet képviseli. E szerint a gazdasági fejlődés a meghatározó, s ha a gazdaság jól működik, lesz pénz a környezetvédelemre is. Ez a hagyományos, követő vagy gyógyító típusú környezetpolitika legfontosabb feladatának a környezeti károsodások utólagos kezelését, a kármentést tartja.

A második kijelentés: „a társadalmi, gazdasági és környezeti szempontokat azonos mértékben szükséges figyelembe venni” már ökológusabb, a megelőzést szolgálja a három nagy rendszer közötti kompromisszum által, amikor nincs primátusa a gazdaságnak, és már a tervezés folyamán figyelembe kell venni a társadalom, az ember és a környezet „érdekét”. Ez a szemléletmód lényegében preventív, más szóval megelőző jellegű környezetpolitikai felfogás. Alapvetően ezt a követelményt próbálják követni napjainkban a fejlett ipari országok, köztük az Európai Unió tagállamai. Ezt nevezik gyenge fenntarthatóságnak.

A harmadik kijelentés ma még többnyire inkább a jövő ígérete vagy kényszere, de kétségtelenül ez a leginkább környezetbarát felfogás. „A környezeti szempontok megelőzik a társadalmi és gazdasági szempontokat. A természeti források nem helyettesíthetők mással.” Ezek az „elvek” a kívánatosnak tartott, sok esetben nehezen megvalósítható szigorú vagy erős fenntarthatóság kritériumai. Nézzük meg, hogy a vizsgált populáció tagjai hogyan választottak, mely szemléletmódokkal értettek egyet leginkább.

A legtöbben (43%) a második állítással (gyenge fenntarthatóság) rokonszenveztek, s közel annyian (39%) az erős fenntarthatósággal. Tehát a többség választásában alapvetően ökológus felfogást képvisel. A válaszolóknak csupán valamivel kevesebb, mint egyötöde(18%) vallott elavult szemléletet. Tízen azt választották, hogy nem tudnak állást foglalni.

A válaszok különbségeit a tanulmány az alábbi szociodemográfiai változók mentén vizsgálja: életkor, iskolai végzettség, nemi hovatartozás, világnézeti beállítódás, politikai orientáció (jobbaldali, baloldali, közép) , státuszcsoport). A próbák az iskolai végzettséggel igazoltak szignifikáns összefüggést ($\chi^2=0,003$). Az első scénárió, amely – mint említettük volt – egy idejét múlt, helytelen szemléletmódot tükröz, a válaszolók viszonylag kis hányada (18%)) képviseli. Érdekes, hogy legkisebb aránnyal a két szélén, a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettségűek szerepelnek (10 százalék alatt). A leginkább felülreprezentált csoport a szakközépiskolát végzettké (18% vs.29,5%).

A gyenge fenntarthatóságra (2. scénárió) főleg az alacsony iskolai végzettségűek, a gimnáz-

ziumi érettségivel és az egyetemi végzettséggel rendelkezők voksoltak. Az átlaghoz (43%) képest (versus) 71,4, továbbá 65,2, és 61,5).

Az erős vagy szigorú fenntarthatóságra legnagyobb arányban a főiskolai diplomával rendelkezők, valamint az érettségihez kötött felsőfokú szakképzettek szavaztak (38,6 vs. 60,6 és 42,9%). A leginkább alulreprezentáltak a gimnáziumi érettségivel és a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők⁶.

Ezek után megvizsgáljuk, hogy az előbbiekben kapott meglehetősen pozitív szemléletmódot hogyan erősítik vagy gyengítik a különböző, általunk vizsgált attitűdök. Egyik kérdésünkben (3.16) összesen 12 kijelentést/ítemet értékeltettünk az egyetértés mértéke szerint (egyáltalán nem ért egyet = 1, inkább

nem ért egyet = 2, részben egyetért, részben nem =3, inkább egyetért = 4, teljesen egyetért = 5). Lehetőség volt nem tudom válasz adására is. Egy ötfokú skálát képezve átlagokat számítottunk.

Ezeket az átlagokat nagyon óvatosan kell kezelni, ugyanis az értékek csak az egyes konkrét kijelentések kapcsán értelmezhetők. Ha a megfelelő válasz az egyet nem értés, úgy a kis számok/értékek mást jelentenek, mintha a teljes mértékben történő egyetértés lenne kívánatos. Tehát az alacsony átlag olykor pozitív attitűdöt is jelenthet. Az is előfordul, hogy egy-egy kérdést nagyon eltérően értékelnek a megkérdezettek, ilyenkor az átlag elfedi a meglévő tényleges különbségeket. Emiatt érdemes és szükséges valamennyi osztályzatot külön is vizsgálni.

2. sz. táblázat: Egyes felelősségi és értékviszonyok, problémakezelési alternatívák fontosságának megítélései a környezettel összefüggésben

ITEMEK	Válaszolók száma	Átlag	Szórás
A városi környezetben eltöltött idővel szemben a szabadban eltöltött idő kellemes és élvezetes dolog	298	3,95	,719
Az ipari tevékenységet és nyersanyagot felhasználását politikai szabályozás alá kell vonni, illetve támogatni kell az alternatív, környezetbarát erőforrások használatát	300	3,97	,758
Támogatni kell a környezet védelmében létrejött szervezett csoportokat és ösztönözni kell az ilyen csoportokhoz való csatlakozást	299	3,80	,719
Szabályokat kell hozni a környezet megőrzésére és védelmére az emberi jóléért és az emberek passzióinak kielégítéséért	291	3,74	,778
Az emberi találékonyág képes az aktuális környezeti problémák megoldására, a károk megelőzésére	297	3,70	,784
A környezeti értékek mulandóak, az emberi tevékenység komoly károkat okozhat, és katasztrófális következményei lehetnek	299	3,85	,799
Az embereknek joguk és lehetőségük van olyan módon változtatni a környezeten, hogy az megfeleljen az emberek igényeinek	296	3,21	,965
Az embereknek mindennapi tevékenységeik során figyelniük kell természet értékeinek és erőforrásainak megőrzésére	300	3,92	,785
A természeti értékek célja elsősorban az emberek kiszolgálása	298	3,12	1,009
A gazdasági fejlődés és növekedés elsőbbséget élvez a környezetvédelemmel szemben	297	3,15	,986
A környezeti károk komoly érzelmi-lelki károkat okoznak az ember számára	299	3,83	,676
A túlnépesedés veszélyes, az emberi populáció növekedését szabályozni szükséges	298	3,72	,799

Érdeemes áttekinteni külön-külön a különböző kijelentésekre kapott válaszok átlagait és a szórásokat, valamint azt is, hogy miként alakultak az osztályzatok arányai.

1. A városi környezetben eltöltött idővel szemben a szabadban eltöltött idő kellemes és élvezetes dolog.

A kijelentés csupán arra alkalmas, hogy szembeállítva egy művi (város) környezetet a szabadban (természet) eltöltött idővel, mérje a megkérdezettek beállítódását. A többség, a válaszolók közel háromnegyede preferálja a szabadban eltöltött időtöltést a városi környezettel szemben. Egynegyedikük a kijelentéssel részben ért egyet, részben nem. Két ember volt csupán, aki egyáltalán nem vagy *inkább nem ért egyet* választ adott. Természetesen itt nem voltak hibás, rossz válaszok, csupán egy preferenciát mérhettünk.

A szokásos 7 változóval készült keresztábrák alapján készült számítás szerint a kérdés csak a megkérdezettek iskolai végzettségével mutat szignifikáns összefüggést ($\chi^2=0,007$). A kijelentéssel inkább egyetértők (52%) között a 8 általánosanál kevesebbet végzettek és a gimnáziumi érettségivel rendelkezők voltak nagyobb arányban. A teljes mértékben egyetértők (22,1%) között az átlagosnál lényegesen kisebb arányban a 8 általánossal valamint a főiskolai diplomával bírók találhatóak.

2. Az ipari tevékenységet és nyersanyagok felhasználását politikai szabályozás alá kell vonni, illetve támogatni kell az alternatív, környezetbarát erőforrások használatát.

A kijelentés egyértelműen progresszív törekvést tartalmaz, ugyanis a nyersanyagokkal, főleg a fosszilis energiával takarékoskodni kell és egyre nagyobb mértékben szükséges alternatív energiát használni. Takarékoskodni kellene az ivóvízzel és több ásványi anyaggal is.

A megfogalmazásban némi zavart kelthet az értelmezés során a politikai eszközök alkalmazása, ugyanakkor tág értelemben szinte minden döntés politikai, a jellegét (demokratikus vagy diktatórikus) a kijelentésből nem tudjuk megítélni.

A kapott válaszok alapvetően támogatók, úgy tűnik, hogy a megkérdezettek többsége inkább (47,3%) vagy teljesen (25,3%) egyetért a kijelen-

téssel. A részben igen részben nem választ adók egynegyedik – résznyi aránya értelmezési bizonytalanságból is fakadhat. A kijelentés a 7 vizsgált szociodemográfiai változó egyikével sem mutat szignifikáns összefüggést.

3. Támogatni kell a környezet védelmében létrejött szervezett csoportokat és ösztönözni kell az ilyen csoportokhoz való csatlakozást.

3. sz. táblázat: Támogatni kell a környezet védelmében létrejött szervezett csoportokat és ösztönözni kell az ilyen csoportokhoz való csatlakozást kijelentésre adott válaszok megoszlása ($N=300$)

VÁLASZOK	Érvényes válaszok százaléka
Egyáltalán nem ért egyet	0,3
Részben egyetért, részben nem	35,8
Inkább egyetért	47,2
Teljesen egyetért	16,7
Összesen	100,0

Ez a kijelentés teljesen egyértelmű és kívánatos normatív szempontból. Ennek ellenére a válaszolók valamivel több mint egyharmada (35,8%) nem osztja egyértelműen ezt az állítást, vele részben egyetért, részben nem. A teljes mértékben egyetértők aránya is kicsi, 16,7 százalékos. A többség, a megkérdezettek közel fele (47%) inkább egyetért választ adott. Jó lenne megtudni, hogy a bizonytalankodók miért bizonytalanok ebben az egyértelműnek tűnő kérdésben.

A 7 változóval készült kontingencia táblázatok közül a kijelentés csupán a településtípussal mutat szignifikáns összefüggést ($\chi^2=0,014$). A településtípusok közül az inkább egyetért válaszokat nézve azt kaptuk, hogy erősen felülreprezentált a háttértelepülés község kategória (47,2 vs. 60,2%) és alulreprezentált a Balaton parti és partközeli város (47,2 vs. 38,8%). A teljesen egyetért válaszok közül (50 fő) felülreprezentált a Balaton parti és partközeli város (16,7 vs. 22,3%) és alulreprezentáltak a többi településtípusok, közülük leginkább a háttértelepülés város (10%). Tehát a kijelentéshez legpozitívab-

ben a Balaton parti és partközeli városok lakói viszonyulnak.

4. Szabályokat kell hozni a környezet megőrzésére és védelmére az emberi jólétért és az emberek passzióinak kielégítéséért.

A kijelentés üzenetének helyessége vitatható, az ökológiai rendszerből kiemeli az embert, csupán annak a szempontjait veszi figyelembe. Ezt az antropomorfi szemléletet leszűkítő jellege miatt nem fogadhatjuk el maradéktalanul. Résszigazsága miatt, hiszen mi is, az emberek, része vagyunk az ökoszisztémának, ami szolgálhatja az ember jólétét, akár „passzióit” is, amennyiben nincs ellenére a tágabb környezetnek. Tehát szabályok alkotása a környezet megőrzése és védelme érdekében indokolt és szükséges is, ezzel a kijelentéssel itt az a baj, hogy leszűkíti az emberre, annak kényelmére, élvezetére.

A kapott válaszok megoszlása némileg tükrözi ezt a torz szemléletmódot, alacsony a teljes mértékben egyetért válaszarány (17%), csaknem egyenlő mértékben a nem teljes elfogadást kifejező *inkább egyetért*, és a *részben egyetért*, *részben nem* alternatívák a meghatározóak (40 illetve 38%).

A kijelentés hét független változó közül kettővel mutat szignifikáns összefüggést, a világnézeti beállítódással ($\chi^2=0,024$) és a nemek szerinti megoszlással ($\chi^2=0,020$).

A világnézeti beállítódással való összefüggés értékelését nehezíti, hogy túl sok az olyan kategória, amelyekben kevés a válaszoló. Ha a leginkább kételkedő választípust nézzük (részben egyetért, részben nem) az átlaghoz képest nagyobb az arány a magukat nem vallásosnak és a nem egyházhoz, vallási csoportokhoz tartozónak vallók között (38,8 vs. 45,6%, ill. 48,6) és alacsonyabb az egyházas vallásosok körében (25 illetve 33%). Az inkább egyetért típusú válaszoknál kiegyenlített képet kapunk, ebből csupán a nem egyházas vallásosok lógnak ki alulreprezentáltsággal.

A másik szignifikáns összefüggést a kijelentés és a nemi megoszlás összefüggésében találtuk. Most is, mint már korábban több esetben jelentős eltéréseket konstatálhattunk a válaszokban nemek szerint. Ha a részben egyetért, részben nem válaszokat tekintjük a valósághoz legközelebb áll-

lónak, itt a férfiak az átlaghoz képest felül, a nők viszont alulreprezentáltak. A különbség a két nem válaszai között 7 százalékpont.

5. Az emberi találékonyság képes az aktuális környezeti problémák megoldására, a károk megelőzésére.

Ez a vizsgálati tesztkérdés pozitív kicsengésű ugyan, de eltúlozza a találékonyság jelentőségét, amely fontos, de nem elégséges a környezet problémák megoldásához, a károk megelőzéséhez.

A megadott alternatívák közül a helyes viszonyulást a *részben egyetért*, *részben nem* fejezi ki leginkább. Az eredmények alapján viszonylag helyesen ez és az *inkább egyetért* válaszok szerepelnek. Az egyértelműen hibás, túlzó válasz (teljesen egyetért) kis arányú, 14,3 százalék.

A kijelentés a 7 változóból kettővel áll szignifikáns kapcsolatban, a településtípussal ($\chi^2=0,036$), valamint a válaszolók életkorával ($\chi^2=0,004$). Ha a helyes válasznak tekintett *részben egyetért*, *részben nem* válaszokat nézzük, a településtípusok meglepően hasonlóan szerepelnek. Az inkább egyetért válasznál a leginkább felülreprezentált a Balaton parti és partközeli város (45,8 vs. 49,6%), valamint a Balaton parti és partközeli község kategória (45,8 vs. 48,3%), és erősebben alulreprezentált a háttértelepülés város típus (45,8 vs. 37,9%).

Az életkorcsoportok közül a *részben egyetért*, *részben nem* választípusnál erősen felülreprezentáltak a 25-34 évesek (35,9 vs. 46,2%), s leginkább alulreprezentált a 45-54 évesek csoportja. Az *inkább egyetért* válasznál két korcsoport erősen felülreprezentált, a 45-54 évesek (46,2 vs. 63,6%) és a legidősebbek csoportja (60,3%). A tipikusan túlzó válasznál (*teljes mértékben egyetért*) a legfiatalabbak járnak élen (14,8 vs. 26,3%).

6. A környezeti értékek mulandóak, az emberi tevékenység komoly károkat okozhat, és katasztrófális következményei lehetnek.

Ez a kijelentés alapvetően helytálló, arra figyelmeztet, illetve azt deklarálja, hogy az ember káros beavatkozása veszélyes lehet a környezetre, akár katasztrófális következményekkel járhat. Ennek a mondatnak az igazságtartalmát tudományos érvek is alátámasztják.

Ezt a tudományos érvekkel alátámasztott, a kijelentéssel való teljes egyetértést kifejező helyes választ a megkérdezettek csupán kevesebb mint egynegyede adta. Viszont viszonylag sokan (41,7%) az inkább egyetért alternatívát tartották elfogadhatónak. Az egyharmados *részben igen, részben nem* helytelen válasz jelentős arányú, amely leginkább a válaszadók bizonytalanságát fejezi ki.

A kijelentés két tényezővel mutat szignifikáns összefüggést. A településtípussal ($\chi^2=0,021$) és a válaszolók iskolai végzettségével ($\chi^2=0,003$).

7. Az embereknek joguk és lehetőségük van olyan módon változtatni a környezetben, hogy az megfeleljen az emberek igényeinek.

A kijelentés túlzó, nem csupán az emberek érdekeit kell tekinteni, ami antropomorf szemléletmód, habár bizonyos mértékig valóban joguk van beavatkozni, változtatni a környezetben, ha az nem káros az ökoszisztéma más „szereplőire”. Ez így egyoldalúan antropomorf megközelítés, tehát az ökológiai szempontból helyes válasz a „részben igen, részben nem” egyetértés.

A kapott válaszeredmény azt bizonyítja, hogy a kijelentés előbbieken jelzett egyoldalúságát érzékelték a megkérdezettek, a jó (részben egyetért, részben nem) válaszok aránya a legnagyobb, 43 százalékos. Az *inkább nem ért egyet* válasz is közelíti a megfelelő választ, de az egyetértő válaszalternatívák hibásak, akik ezeket választják, egyoldalúak, környezeti attitűdjeik fejlesztésre, változtatásra szorulnak.

Ezzel a kijelentéssel szignifikánsan összefügg a településjelleg ($\chi^2=0,008$). A keresztátlóban a legelfogadhatóbb válaszalternatíva esetében az átlaghoz képest felülreprezentáltak a Balaton parti települések, a Balaton parti és partközeli község kategória (43,6 vs. 54,2%) és a Balaton parti és partközeli város (43,6 vs. 48,7%). A másik két településtípus 10-13%-kal alacsonyabb aránnyal szerepel az átlaghoz képest. Az inkább nem ért egyet válasz viszonylag kis arányú (8,4%), az átlaghoz képest kétszeresen felülreprezentált a háttértelepülés város (8,4 vs. 17,2%).

8. Az embereknek mindennapi tevékenységük során figyelniük kell természet értékeinek és erőforrásainak megőrzésére.

A kijelentés azt a kötelezettséget fejezi ki, hogy állandóan, mindennapi tevékenységünk során is tudatában kell lennünk, hogy természeti erőforrásaink végesek, azokat meg kell őrizni a következő generációk számára. Itt a *teljesen egyetért* válasz a helyes. Elgondolkodtató, hogy ezt a nagyon egyértelmű követelményt milyen kevesen fogadták el, értenek vele egyet teljesen (25%). A többség az *inkább egyetért* választ adta (44%), a *részben egyetért, részben nem* választ 29 százalékkal, ami szintén meghaladja a helyes válaszarányt.

A kijelentés szignifikáns összefüggést mutat a világnézeti beállítódással ($\chi^2=0,004$) és a válaszolók nemével ($\chi^2=0,005$).

Nézzük meg előbb a helyes válaszok eloszlását világnézeti irányultság szerint. A teljesen egyetért válaszok (25%) két esetben térnek el lényegesen az átlagtól: erősen felülreprezentáltak az egyházhoz tartozó maguk módján vallásosok (25,2 vs. 37,5%) és erősen alulreprezentáltak az egyházhoz nem tartozó maguk módján vallásosok (25,2 vs. 16%). Nemek szerinti megoszlás alapján a teljesen egyetért válaszok meglehetősen nagy eltérést mutatnak, a férfiak 12,7 százalékkal nagyobb arányban szerepelnek, mint a nők (férfiak 31,7, nők 19%).

9. A természeti értékek célja elsősorban az emberek kiszolgálása.

A kijelentés tartalma egyértelmű, de nem elfogadható. Az antropomorf természetszemlélet mintapéldája. Ezt a szemléletmódot Lynn White a Bibliából eredezteti és erősen bírálja.⁷ Kétségtelen, hogy a nagy keresztény egyházak sokáig hajlottak ennek az antropomorf szemléletnek az elfogadására, de mára már meghaladták, és az egész teremtett világ védelmére, megővésére szólítanak fel.⁸

Tehát a helyes válasz az egyáltalán nem ért egyet, amely egytizednél alig magasabb arány. Kis engedménnyel még ide vehetjük az *inkább nem ért egyet* válaszalternatívát is, ami újabb 7 százalékkal, de még együtt is mindössze az összes válasz alig egyötöde, egész pontosan 18,3 százalékkal. A legtöbben a *részben egyetért* alternatívára voksoltak, és közel annyian az inkább egyetért válasz lehetőségére. Teljesen egyetért választ 12-en adtak.

A kijelentéssel két szignifikáns összefüggést találtunk, a településtípussal ($\chi^2=0,004$) és az iskolai végzettséggel ($\chi^2=0,013$). Az egyáltalán nem ért egyet választ túlreprezentáltak településtípusok közül a háttértelepüléseknél találtuk, a háttértelepülés községekben az átlaghoz képest kétszer annyian szerepelnek (11,4 vs. 21,3%), s közel ilyen mértékben a háttértelepülés városokban. Erősen alulreprezentáltak a Balaton parti és partközeli község és a Balaton parti és partközeli város is.

Iskolai végzettség szerint a jó válaszok megoszlása nem mutat egyértelmű tendenciát. Felülreprezentáltak a szakmunkásképzőt, a szakközépiskolát és az egyetemet végzettek, alulreprezentáltak a főiskolai diplomás, a csupán 8 általánost végzett, és még sorolhatnánk. A sok iskolai kategória és a kis elemszámok valószínűleg torzító tényezőként szerepelnek.

10. A gazdasági fejlődés és növekedés elsőbbséget élvez a környezetvédelemmel szemben.

Ez a kijelentés elavult szemléletmódot fogalmaz meg teljes egyértelműséggel. Ha majd jól működik a gazdaság, jutni fog környezetvédelemre is. Ez a maradékelv gyakran érvényesült az oktatás területén is.

Egy korábbi kérdésünkben ismertettük az ökológiai szempontból különböző környezetpolitikai szcenáriókat, amikor is ezt az alapvető ott kevesen találták rokonszenvesnek. Meglepő módon most a többség erre a korszerűtlen alapelve szavazott. Felmerülhet, nem értették-e félre sokan és értelmezték sollen helyett sein-ként, tehát hogy ez van ma leginkább nálunk, Magyarországon. Szándékunk szerint a megfogalmazott alapelve szeretnénk volna „tesztelni”, tehát a korrekt válasz a teljes egyet nem értés lett volna. Ha némi engedménnyel hozzá tesszük az *inkább nem ért egyet* válaszokat, akkor is lesújtó az eredmény. A megkérdezettek egyötöde értékelte némi engedménnyel helyesen a kijelentést.

Az alkalmazott független változók között találtunk szignifikáns összefüggést, a településtípussal ($\chi^2=0,026$) és az iskolai végzettséggel ($\chi^2=0,000$). A településtípusok közül az egyáltalán nem ért egyet helyes válasz a következőképpen oszlik meg: az átlag 8,4%, erősen felülreprezentáltak a Balaton parti és partközeli

város (13,2%), alulreprezentáltak a háttértelepülés város kategóriában (egy szavazat alapján). Az inkább nem ért egyet választ esetében felülreprezentáltak a háttértelepülés község és a Balaton parti és partközeli város kategóriák, s alulreprezentáltak a Balaton parti és partközeli község, valamint a háttértelepülés város településtípusok. Iskolai végzettség szerint az egyáltalán nem ért egyet helyes válasznál tendencia, hogy a kevésbé iskolázott csoportok alul, a magasabb iskolai végzettségűek felülreprezentáltak. Az inkább nem ért egyet válasznál ez a tendencia nem érvényesül.

11. A környezeti károk komoly érzelmi-lelki károkat okoznak az ember számára.

A kijelentés alapvetően igaz, az ehhez való viszonyulás is pozitív. A megkérdezettek több mint fele az inkább egyetért választ adta (55,3%), a második leggyakoribb válasz a részben egyetért, részben nem volt. Teljesen egyetért 14,3 százalék. A válaszok eloszlásában valószínűleg szerepet játszik a közvetlen tapasztalat, hogy ért-e valakit közvetlenül komoly környezeti kár. Hazánkban jelentős környezeti katasztrófa az árvizeken, belvizeken kívül relatíve ritkán történt, riasztó példaként említhetjük a tiszai ciánszennyezést, vagy az Ajka környéki vörösiszap ömlést, amelynek halálos áldozatai is voltak. A Balatonnál a vízszint drasztikus lecsökkenése emlékezetes. Kiseb környezeti károk gyakrabban előfordulnak, amelyek szintén okozhatnak érzelmi, lelki traumákat, károkat. A tömegkommunikáció révén szinte naponta értesülhetünk a világ különböző térségeiben előforduló környezeti katasztrófákról, amelyek erősen meghatározhatják viszonyulásunkat a környezeti károkhoz.

A kijelentéssel szignifikáns összefüggést mutat a település jelleg ($\chi^2=0,000$) és a válaszoló neme ($\chi^2=0,017$). Együtt nézve az egyetértő típusú válaszokat (inkább és teljes mértékben egyetért) a településtípusok közül az átlaghoz képest felülreprezentáltak a Balaton parti és partközeli város, alulreprezentáltak a háttértelepülés városok és a Balaton parti és partközeli községek. A kijelentést a két nem kis különbséggel hasonlóan értékelte, a nők aránya valamivel magasabb az *inkább egyetért*, a férfiaké a *teljesen egyetért* válasznál.

12. A túlnépesedés veszélyes, az emberi populáció növekedését szabályozni szükséges

A kijelentés a népesedési elméletek szerint elterően értelmezhető. Thomas Malthus angol pap-tudós XX. századi követői, a neomalthusianusok (a Római klub népesedéssel foglalkozó tudósai) egyértelműen úgy vélik, hogy a túlnépesedés globális környezeti probléma, az emberiségnek tenni kell ellene. A véges forrásokkal rendelkező Föld egyre nehezebben tudja ellátni a gyorsan növekedő emberiséget a fenntartásukhoz szükséges javakkal. Az ENSZ Népesedés és Környezet bizottság irányításával az 1960-as évektől komplex népességszökkentő programokat indított a 3. világ fejlődő országaiban.

Az antimalthusianusok eltérő álláspontot képviselnek, úgy vélik, hogy az emberiség a növekvő népesség ellenére meg tudja oldani problémáit éppen a találékonyág, a növekvő innovációk révén. Szerintük azokat a problémákat kellene megoldani, amelyeknek a következménye a népesedésnövekedés (nők és férfiak közötti egyenlőtlenségek, műveltséghiány a nők között, szolidaritáshiány országok között és országokon belül, stb. Ezt az álláspontot képviselik a keresztény egyházak is.⁹

Úgy tűnik, hogy a keresztény vallású európai térségben és az USA-ban, általában az iparilag fejlett országokban ma már nem a népesedésnövekedés, hanem egyre inkább a csökkenés lesz a probléma. Általánossá vált a születésszabályozás, még akkor is, ha a vallásos családokban az alacsony átlaghoz képest valamivel több gyermek születik.

4. sz. táblázat: A túlnépesedés veszélyes, az emberi populáció növekedését szabályozni szükséges(N=300)

Válaszalternatívák	Érvényes válaszok százaléka
Egyáltalán nem ért egyet	0,7
Inkább nem ért egyet	4,0
Részben egyetért, részben nem	33,2
Inkább egyetért	46,3
Teljesen egyetért	15,8
Összesen	100,0

Mintánkban a megkérdezettek a kijelentésről neomalthusianus álláspontot fogadták el, a többség szabályozná a populáció növekedését. A kijelentéssel csak részben egyetértők aránya egyharmad. Az egyáltalán nem egyetértők és az inkább nem egyetértők összesen 12 fő, ami a válaszolók 5 százalékáa.

A kijelentéssel szignifikánsan összefügg a településjelleg ($\chi^2=0,002$) és a nemi megoszlás ($\chi^2=0,049$).

Az egyetértő válaszokban településjelleg szerint kicsi a különbség. *A részben egyetért, részben nem* válaszok esetében az átlaghoz képest jóval nagyobb arányban találjuk a Balaton parti és partközeli város kategóriát (33,2 vs. 41,7%), kisebb arányban a háttértelepüléseket. A háttértelepülés községeknél az arány 23,6%, a háttértelepülés városnál 26,7%. A háttértelepülés község és a Balaton parti és partközeli város esetében a különbség 18 százalékpont. A nemek szerinti megoszlásnál viszonylag nagy különbségek vannak a két nem válasza között. *A részben egyetért, részben nem* válasznál a férfiak felül, a nők alulreprezentáltak. Ugyanezt találtuk a teljesen egyetért válaszoknál is. A nem ért egyet válaszoknál a nők aránya magasabb.

***

Tanulmányomban a balatoni emberek környezeti attitűdjeit vizsgáltam, amelyek több szempontból lényegesen különböztek mind az attitűd tárgya, mind a megkérdezettek szociodemográfiai dimenziói szerint.

Különösen az érdekelt, hogy mennyire konzisztensek fontos választások, jelen esetben a rokonszenvesnek vélt környezeti politikák és a különböző, annak érvényét befolyásoló környezeti attitűdök. Ezek viszonya ellentmondásosnak látszik, ugyanis kiválasztott példám a korszerű környezeti politikák preferálását csak kis részben igazolták a konzisztenciát tételező attitűdkérdések eredményei. Úgy tűnik, hogy a válaszolók noha fontosnak tartják a környezeti problémákat, csupán kevesen rendelkeznek ezekről a kérdésekről koherens, mély ismeretekkel. Ebből fakad válaszaik bizonytalansága és ellentmondásossága. Ugyanakkor tanulságosnak tűnnek a különböző attitűdök jellemzői és az eltérések mintázata a használt független változók tükrében. Ismert,

hogy az attitűdök olyan tartós beállítódások, amelyek egyszerre tartalmaznak kognitív, érzelmi és viselkedési elemeket, s ezek megváltoztatása, módosítása feltételezi alapos ismeretüket. A különböző szinteken megvalósítandó környezeti nevelésnek ezekre kellene építeni.

ALBERT JÓZSEF

Irodalom

Agg Zoltán (2013): Néhány gondolat a klímaváltozáshoz való társadalmi-gazdasági alkalmazkodás kutatásához. *Iskolakultúra*, 12. 153-161.

Agg Zoltán (2014): A klímaváltozás vesztesei vagy nyertesei lehetnek inkább a balatoni régió települései? *Studia Wesprimiensia*, XV. 83-89.

Albert József – Farkas János: *Környezetszociológia*, Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 1997.

Borsos Béla: *Fenntarthatatlan fejlődés*, Liget, 1993. 3. sz. 3-30.

Dombi Gábor – Oláh Miklós – Retz Tamás (2008): *Éghajlatváltozás. Vélemények, attitűdök a Balaton térségében*, Comitatus Önkormányzati Szemle 8. sz. 54-71. o.

Formádi Katalin (2013): A klímaváltozás mint kockázat érzékelése és a megoldásával kapcsolatos attitűdök szakirodalmi vizsgálata, *Iskolakultúra*, 12. sz. 33-42. o.

Kamarás István: *Hazai keresztény válaszok az ökológiai válságra*, *Iskolakultúra* 2013/12. 3-29.

Kamarás István OJD (2014): Régióbeli ágens-ek éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdjei, *Iskolakultúra*, 11-12. sz. 145-175. o.

Leveleki Magdolna (2013): *Az éghajlatváltozás és az adaptáció néhány lehetséges módozata*. *Iskolakultúra*, 59-73.

Leveleki Magdolna (2014): *Adaptáció és/vagy alkalmazkodás az éghajlatváltozás hatására az élethelyzetek és a szemléletmódok függvényében – a Balaton térség népessége körében végzett empirikus kutatás néhány tapasztalata*, *Iskolakultúra*, 11-12. szám, 176-196.

Lynn White: *Ökológiai válságunk történeti gyökerei*, In: *Környezet és etika*, Szöveggyűjtemény, szerk.: Lányi András – Jávor Benedek, L'Harmattan, Budapest, 2005.

Medvés Dóra: *A környezettudatosság pszichológiai meghatározói. A társas értékorientáció, a környezeti attitűdök, az észlelt jelentőség és a szokások szerepe*. PhD disszertáció, Debreceni Egyetem, BTK, 2012.

Milfont T. L. & Duckitt, J. (2006) *Preservation and utilization: Understanding the structure of environmental attitudes*. *Medio Ambiente Comportamiento Humano*, 7, 29-50.

Persányi Miklós szerk.: *Közös Jövők, A Környezet-és Fejlődés Világbizottság jelentése*, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988.

Schultz, P. W, Shriver, C., Tabanico, J.J., Khazian, A. M (2004) *Implicit connections with nature*. *Journal of Environmental Psychology*, 24. 31-42.

¹ A kutatást a TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0064 sz. projekt (Az éghajlatváltozásból eredő időjárási szélsőségek regionális hatásai és a kárenyhítés lehetőségei a következő évtizedekben) keretében, a Pannon Egyetem megbízásával végeztük.

² A Balaton régió már-már elfogadott fogalom, talán az egyetlen szervesnek tekinthető régió.

³ Magyarországon Borsos Béla: *Fenntarthatatlan fejlődés*, Liget 1993. 3.sz. 3-30.

⁴ Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága által közzétett ún. Bruntland-jelentés (Our Common Future, 1987) részletesen tartalmazza és elfogadásra ajánlja.

⁵ *Éghajlatváltozással kapcsolatos értékrend és attitűdvizsgálat a Balaton térségben*. Kérdőív, 20. o.

⁶ A kutatók számára talán érdekes lehet, hogy ennél a nagyon összefoglaló, lényeges kérdésnél kicsit részletesebben is áttekinthetők legyenek azok a keresztábrák is, amelyeknél az összefüggés nem szignifikáns. Az elavult szemléletmód (1. scenárió) képviselői nagyobb arányban a Balaton parti és partközeli községben (18,3 vs. 22,4%) élnek, az átlaghoz képest alulreprezentált a háttértelepülés város (18,3 vs. 13,3%). A 2. scenárióval azonosulók legnagyobb arányban a Balaton parti és partközeli községben élők (43,1

vs. 53,4%), legkisebb arányban a Balaton parti és partközeli városokban (43,1 vs. 35,8%). A legökologikusabb szcenárió képviselői legnagyobb arányban a háttértelepülés városokban (38,6 vs. 46,7%), valamint a Balaton parti és partközeli városokban laknak. Legkisebb arányban a Balaton parti és partközeli községekben (38,6 vs. 24,1%) és a háttértelepülés községekben élnek (35,4%). Életkorcsoportok szerint a következő eredményt kaptuk. Az első, általunk helytelennek tartott szcenáriót legnagyobb arányban a 45-54 évesek csoportja képviseli (18% vs. 30,3%). Követi őket a 35-44 évesek csoportja (18% vs. 23,3%). Leginkább alulreprezentált életkorcsoport az 55-64 éveseké (18% vs. 11,7%), valamint a 25 és 34 évesek (18% vs. 12%). A társadalmi, gazdasági és környezet szempontokat azonos mértékben képviselők (2. szcenárió) között legnagyobb arányú a 65 éves és azon felettiek csoportja (43,5% vs. 50,8%), valamint az 55-64 éveseké (43,5% vs. 45%). Legkisebb arányú a 45-55 évesek képviselője, a többiek átlag körüli értékekkel szerepelnek. A legökologikusabb szcenárióban (3.) legnagyobb arányban az 5-65 éveseket és a 45-54 éveseket találjuk, az átlaghoz képest kismértékben alulreprezentáltak a legidősebb korcsoport

(38,5% vs. 31,7%) és a 35-44 évesek (35%). Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy egyértelmű tendenciákat nem találtunk, mindig „bezavar egy – egy tendenciát sértő eltérés. A válaszolók nemi megoszlását nézve azt kaptuk, hogy szinte elhanyagolható az a kis különbség, ami az egyes szcenárióknál férfiak és nők válaszai között van. (1-2%) Politikai beállítódás szerint a magukat középre sorolók a 2. szcenárióban erősen túlréprezentáltak (43,5 vs. 59,6%), az elsőben és a 3.-ban alulreprezentáltak. A magukat inkább jobboldalinak besorolók a legökologikusabb verzióban túlréprezentáltak (37,8 vs. 41,5) a másodikban ilyen súllyal alulreprezentáltak (43,5 vs. 39%). Az inkább baloldaliak az első szcenárióban felül (18,7% vs., 23,4%), a másodikban alulreprezentáltak (43,5 vs. 37,5%).

⁷ Lynn White Jr: Ökológiai válságunk történeti gyökerei. In: Lányi András- Jávor Benedek (szerk.) Környezeti etika, Szöveggyűjtemény, L'Harmattan Kiadó, 2005 167.177.

⁸ lásd a magyarországi helyzetről Kamarás István tanulmányát, Iskolakultúra, 2013.

⁹ Részletesebben lásd Albert József – Farkas János Környezetszociológia c. egyetemi jegyzetében a Népesedés és környezet c. fejezetet